

INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII PAN

STARE I NOWE W ŚREDNIOWIECZU

POMIĘDZY INNOWACJĄ
A TRADYCJĄ

SPOTKANIA
BYTOMSKIE
VI

INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII PAN
ODDZIAŁ WE WROCŁAWIU

STARE I NOWE
W ŚREDNIOWIECZU
POMIĘDZY INNOWACJĄ
A TRADYCJĄ

SPOTKANIA BYTOMSKIE
VI

pod redakcją Sławomira Moździocha

WROCŁAW 2009

Redaktor – Editor
Sławomir Moździoch

Tłumaczenie – Translation
Maria Mularonek, Dorota Piwowar, Joanna Rosik

Redaktor techniczny – Technical Editor
Jarosław Michalak

PL ISBN 978-83-89499-61-5

© Copyright 2009 All Rights Reserved
All papers are copyright to their authors
and Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk

Editorial office:
Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk
Oddział we Wrocławiu
ul. Więzienna 6, 50-118 Wrocław

Nakład: 500 egz.

Druk i oprawa:
„ELMA”
ul. C. K. Norwida 29, 50-375 Wrocław

SPIS TREŚCI

Przemysław Urbańczyk , Plemiona czy chaos?	13
Stämme oder Chaos? (Zusammenfassung)	21
Michał Brzostowicz , Tradycja i nowy porządek. Mieszkańcy Wielkopolski w obliczu przemian zachodzących w X-XIII wieku	23
Die Tradition und die neue Ordnung. Die Einwohner Großpolens im Angesicht der Veränderungen im 10. bis zum 13. Jh. (Zusammenfassung)	49
Maciej Przybył , „Stare” i „nowe” w systemie władzy książęcej Mieszka III ...	51
Das „Alte“ und das „Neue“ im System der fürstlichen Macht von Miesko III. (Zusammenfassung)	69
Ivana Boháčová , Pražský hrad a Malá Strana v raném středověku a problém synchronizace jejich vývoje	71
Prager Burg und die Kleinseite im Frühmittelalter und das Problem der Synchronisation ihrer Entwicklung (Zusammenfassung)	97
Ladislav Varadzin , Zásobování raně středověkého hradiště Stará Boleslav keramikou. Příspěvek k poznání distribuce keramiky v raném středověku	99
Die Versorgung des frühmittelalterlichen Burgwalls Stara Boleslav (Alt Bunzlau) mit der Keramik. Ein Beitrag zur Erkennung der Keramik- verteilung im Frühmittelalter (Zusammenfassung)	113
Petr Meduna , Urnae mellis	115
Urnae mellis (Zusammenfassung)	122
Andrzej Buko , Innowacja czy siła tradycji? O niektórych aspektach wczesnośredniowiecznych produkcji garncarskich z tzw. glin białych regionu Małopolski	123
Die Innovation oder die Kraft der Tradition? Über einige Aspekte der frühmittelalterlichen Töpferherstellung aus dem sog. weißen Ton auf dem Gebiet Kleinpolens (Zusammenfassung)	138
Błażej Stanisławski , Symbolika płaszczyzną konfrontacji starej i nowej technologii	143
Die Symbolik als Ebene der Konfrontation von der alten und neuen Technologie (Zusammenfassung)	149
Rudolf Procházka , Moravská keramika kolem r. 1000 – otázka kontinuity a změny	151
Mährische Keramik um 1000 – die Frage der Kontinuität und Änderung (Zusammenfassung)	185

Maciej Trzeciecki , Stare i nowe w garncarstwie wczesnośredniowiecznego Płocka	187
Das Alte und das Neue im Töpferhandwerk des frühmittelalterlichen Płock (Zusammenfassung)	225
Anna Bogumiła Kowalska , „Stare” i „nowe” w średniowiecznym szczecińskim rzemiośle szewskim	229
Das „Alte” und das „Neue” im mittelalterlichen Schusterhandwerk in Stettin (Zusammenfassung)	248
Eike Gringmuth-Dallmer , Die Nutzung der Energie im Hohen Mittelalter. Zwischen Tradition und Innovation	251
Dominik Nowakowski , Od kasztelanii do weichbildu. Podziały wewnętrzne ziemi głogowskiej w średniowieczu	263
Von der Kastellanei bis zum Weichbild. Innere Teilungen des Glogauer Gebietes im Mittelalter (Zusammenfassung)	276
Felix Biermann , Der Bauerhof als Innovation? Dorf und Gehöft vom frühen bis zum späten Mittelalter im nördlichen westslawischen Raum	279
Jarosław Lewczuk , Wieża. Recepcja ogólnoeuropejskiego wzorca popularnej siedziby obronnej	313
Der Turm. Die Aufnahme des Musters von einem populären Verteidigungssitz (Zusammenfassung)	327
Stanisław Rosik , Nieodparty urok „świata rzymskiego”? Nadmorscy Słowianie między chrystianizacją a „europeizacją”	329
Der unwiderstehliche Reiz der „römischen Welt”? Die Ostseeslawen zwischen der Christianisierung und der „Europäisierung” (Zusammenfassung)	337
Leszek P. Słupecki , Święty Wojciech i miejsce jego męczeństwa. Misja w strefie pogranicza?	339
Der hg. Adalbert und der Ort seines Märtyrertums. Eine Mission auf dem Grenzgebiet? (Zusammenfassung)	356
Radosław Liwoch , <i>Wielka mogiła bliźniacza</i> w Podhorcach	357
<i>Das Große Zwillingsgrab</i> in Podhorce (Zusammenfassung)	376
Marek Dulicz , Wczesnośredniowieczny przełom w obrządku pogrzebowym na Mazowszu	379
Frühmittelalterlicher Umbruch den Bestattungssitten in Masowien (Zusammenfassung)	398
Anna Pobóg-Lenartowicz , <i>Scivit namque: Non adinventionibus novis, sed observantia veterum religionem stabiliri...</i> Przykład śląskich kanoników regularnych	401
<i>Scivit namque: Non adinventionibus novis, sed observantia veterum religionem stabiliri...</i> Beispiel der schlesischen Regulärkanoniker (Zusammenfassung)	409
Przemysław Wiszewski , Nowe jak stare, czyli o tradycjach z falsyfikatów lubiąskiego dokumentu fundacyjnego (XIII-XIV w.)	411
The new replacing the old. Traditions in the forged foundation charter of the Cistercian abbey in Lubiąż – 13 th /14 th centuries (Summary)	426

Wojciech Mrozowicz , Stare i nowe nośniki pamięci na średniowiecznym Śląsku	429
Alte und neue Gedächtnisträger im mittelalterlichen Schlesien (Zusammenfassung)	442
Aleksander Paroń , Zjawisko zmiany kulturowej w społecznościach koczowniczych na przykładzie Pieczyngów	443
Das Phänomen des Kulturwandels bei den nomadischen Gesellschaften am Beispiel von Pečenegen (Zusammenfassung)	475

IVANA BOHÁČOVÁ
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR v.v.i. (PRAHA)

PRAŽSKÝ HRAD A MALÁ STRANA V RANÉM STŘEDOVĚKU A PROBLÉM SYNCHRONIZACE JEJICH VÝVOJE

1. STAV VÝZKUMU

Závěr 20. stol. přinesl nebyvalý rozmach stavebních aktivit v historickém jádru Prahy. Tato situace přetrvává i počátkem 21. stol. Pro pražské levobřeží, které bylo krystalizačním jádrem české metropole, se stavební ruch, postihující v 80.-90. letech především Pražský hrad a jeho nejbližší zázemí, přenesl v současnosti zejména do malostranského prostoru. Záchrannými archeologickými výzkumy jsou tak soustavně získávány nové závažné prameny k nejstarším dějinám Prahy, aniž by bylo možné se v dohledné době vyrovnat s jejich komplexnějším zpracováním. O to naléhavější se stávají v současnosti otázky strategie výzkumu a vyhodnocování rozsáhlého a stále vzrůstajícího pramenného fondu, neboť výzkum bez závěrečné interpretační etapy a současného zpřístupnění dosažených výsledků dalšímu bádání nemůžeme považovat za ukončený. Možným řešením se v současnosti zdá být studium vzorku, kterým může být např. detailní vyhodnocení a prezentace nosných (klíčových) situací z jednotlivých zkoumaných poloh. Následným sledováním shod či rozdílů v jejich výpovědi můžeme dospět k formulaci závěrů či hypotéz týkající se lokality a jejího vývoje jako celku. Každý další výzkum nebo srovnání s výsledky mezioborového studia již pak může vést k jejich ověření, kladení dalších otázek a vyústit v posun v poznání daného problému.

2. DÍLČÍ INTERPRETACE

V r. 2001 byl v řadě *Mediaevalia archaeologica* (ARÚ AV ČR Praha) ve dvou samostatných studiích poprvé prezentován přehled a vyhodnocení archeologických pramenů k nejstarším vývojovým fázím Pražského hradu a Malé Strany, vycházející z výzkumů, které se dotkly fortifikačních systémů a jejich vývoje (Boháčová 2001; Čiháková 2001). Ačkoliv tato skutečnost přímo vyzývala k souhrnu získaných poznatků, dosud se tuto možnost nepodařilo využít. Výzkum fortifikačních systémů je přitom výchozím tématem studia centrálních lokalit, neboť přináší informace o jejich vzniku, o hlavních vývojových etapách a proměnách topografie. Tyto poznatky umožňují jak vzájemné srovnání vnitřního vývoje dílčích komponent sídlištních aglomerací, tak jeho konfrontaci s vnějším prostředím.

2.1. Praha – Hrad – shrnutí poznatků o vývoji nejstarších fortifikačních systémů

Rozsáhlý pramenný fond z dlouhodobého záchraného výzkumu Pražského hradu shromažďovaný týmovou prací několika generací badatelů Archeologického ústavu¹ (výzkum od r. 1925 – dosud) nebyl zatím z převážné většiny zpracován a publikován. Tento dlouhodobý problém byl a je závislý na celé řadě faktorů, mezi něž patří otázky intenzity tohoto výzkumu, personálního zajištění, finančního zabezpečení i technického zázemí.

Pro zhodnocení vývoje fortifikací Pražského hradu (Boháčová 2001) byly vyhledány ty zkoumané nálezové situace, jejichž výpověď můžeme z hlediska studovaného tématu považovat za klíčovou. Z výzkumů, při nichž bylo zastíženo opevnění, byla vybrána místa s nosnými stratigrafickými sekvencemi, tj. taková, která vesměs postihla jak několikafázový vývoj fortifikací, tak jeho vztah k sídlištním kontextům areálu. Dalšími kritérii výběru byly situování polohy

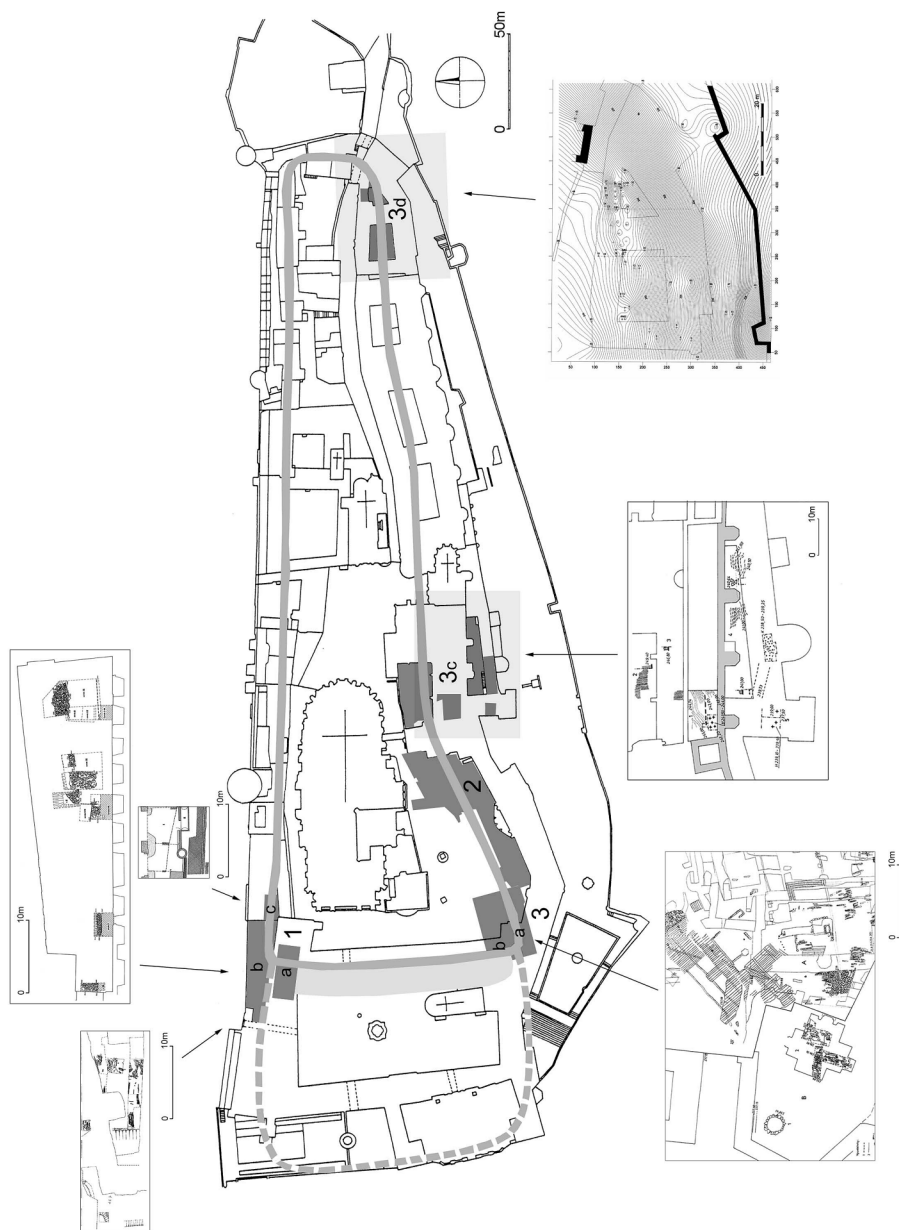
¹ Dnes ARÚ Akademie věd ČR Praha, v.v.i., dříve Státní ústav archeologický.

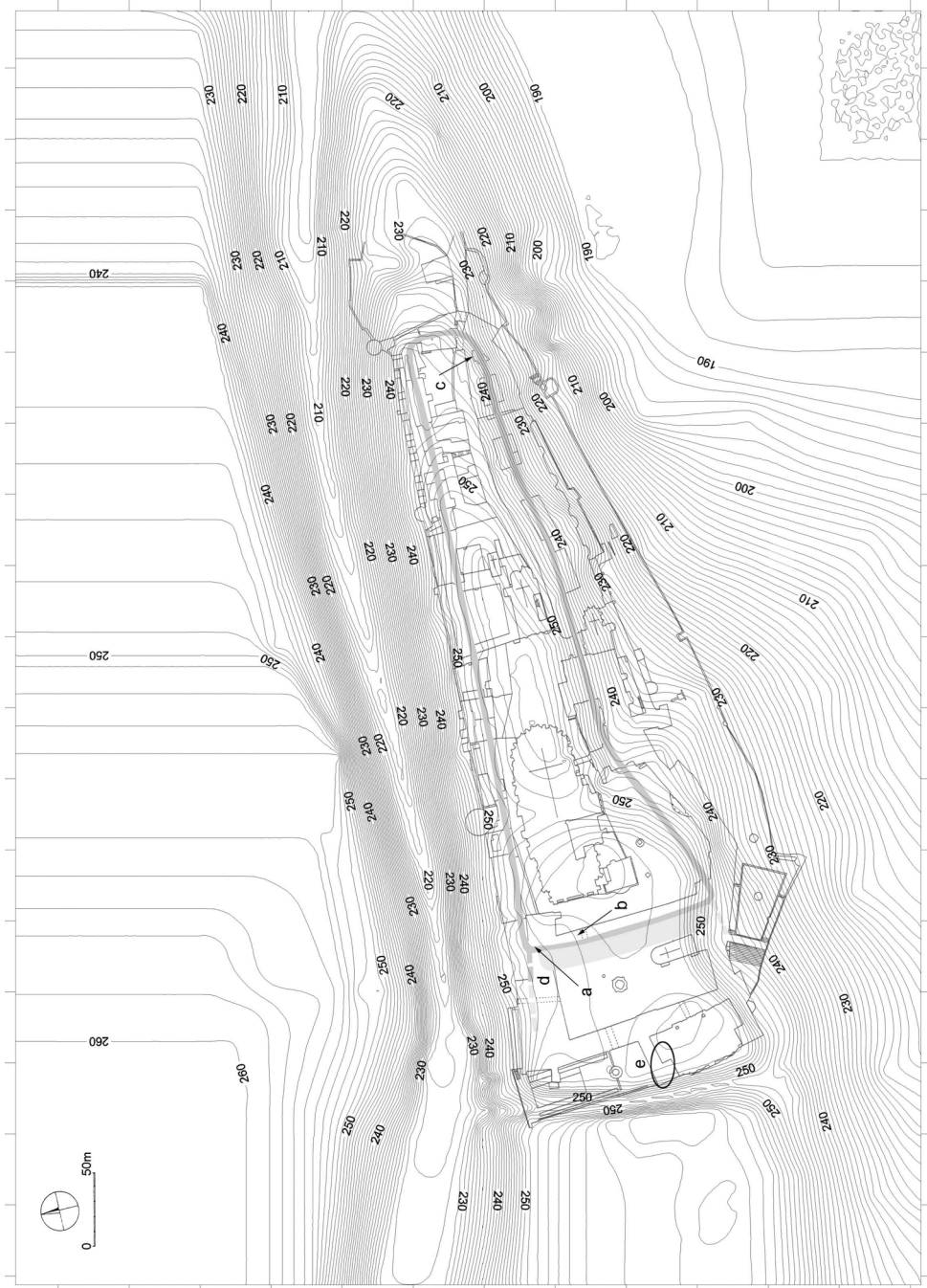
→

Obr. 1. Praha – Hrad. Situování hodnocených poloh v rámci lokality:
1a-c – severní trakt, 2-3 – nádvoří, 3a, b – jižní křídlo - jihozápadní část akropole,
3c – jižní křídlo – Starý královský palác s okolím, 3d – Lobkovický palác (detailně
viz Boháčová 2001)

Abb. 1. Prager Burg. Verteilung der wertvollen Fundbereiche auf der Fundstelle:
1a-c – Nordtrakt; 2-3 – Hof; 3a,b – Südflügel - südwestlicher Teil der Akropolis;
3c – Südflügel - alter Königspalast mit Umgebung; 3d – Lobkovický Palast
(verg. Boháčová 2001)

v rámci areálu, tj. vazba na topografii a geomorfologii lokality a výpovědní možnosti získaného keramického inventáře.

Vyhodnoceny byly tyto nálezové situace: několika etapový záchranný výzkum z let 1983-1993 v interiéru a exteriéru střední části severního traktu (obr. 1: 1²), dosud plošně nejrozsáhlejší a zatím nezpracovaný výzkum z let 1925-1928 a po té z let 1993-94 v ploše 3. nádvoří (obr. 1: 2) a prostorově navazující menší akce na jižní hraně ostrohu, které byly opakovaně dotčeny jak záchranným výzkumem předválečným (1937), tak výzkumy 80. a 90. let (obr. 1: 3a-d³).

Studium terénních relikvů nejstarších fortifikačních systémů Pražského hradu z velké části změnilo dosavadní představy o jejich vývoji i podobě:

(1) Byla prokázána existence zahloubeného liniového útvaru, přetínajícího východní výběh ostrohu západně jeho maximální kulminace severojižním

² Původní pojmenování výzkumů: víceúčelový sál (a), slévárenský dvorek (b) a slévárna (c).

³ Původní pojmenování výzkumů: místnost pod oktogonální kaplí (a), bastion a románská studna (b).

←

Obr. 2. Praha – Hrad. Průmět situace lokality s polohou nejstarších fortifikačních prvků do vrstevnicového plánu znázorňujícího pravděpodobnou podobu přirozeného povrchu hradčanského ostrohu*. Šipky označují situaci relikvů nejstaršího příkopu: a – severní trakt, b – střední trakt, výzkum Frolík 2000/2001 (Frolík 2002), c - Lobkovický palác. Šedé: rekonstrukce průběhu nejstaršího známého dřevohlinitého opevnění Pražského hradu a situace opevnění západního předhradí odděleného příkopem, d – prokázaný úsek fortifikace západního předhradí, e – poloha výzkumu bez dokladů opevnění. Vrstevnicový plán – I. Herichová v programu Surfer

* Při aplikaci programu Surfer je třeba počítat s částečnou deformací zobrazovaného prostoru, nedeformovaný průmět situace tak nelze umístit na vrstevnice zcela přesně (určité minimální odchylky pozorovatelné zvl. v SJ směru).

Abb. 2. Prager Burg. Plan der Fundstelle mit den ältesten Befestigungselementen, eingetragen auf den Schichtenplan, der die wahrscheinliche Oberfläche des Schlosshügels widerspiegelt*. Die Pfeile zeigen die Lage der Relikte des ältesten Burggrabens: a – Nordtrakt; b – mittlerer Trakt, Ausgrabungen von Frolík 2000/2001 (Frolík 2002); c – Lobkovický Palast. Grau – die Rekonstruktion des Verlaufs der ältesten Holz-Lehmbefestigung der Prager Burg und die Befestigungen der westlichen Vorburg, getrennt durch den Burggraben, d – bestätigter Teil der Befestigungen der Vorburg; e – Schnitte ohne Befestigungsspuren. Schichtenplan – I. Herichová im Programm Surfer.

* Bei der Anwendung des Programms Surfer ist es mit der Deformierung der präsentierten Fläche zu rechnen (daher minimale Abweichungen, sichtbar besonders in der Richtung N-S).

směrem (obr. 2: a). Tento útvar, zastížený v severním traktu a interpretovaný jako *příkop* chránící akropoli, lze spojovat s počátky raně středověkého osídlení hradního areálu. Není jasné, zda *příkop* byl provázen nadzemní konstrukcí. Ve zkoumaném prostoru severního traktu jsou doloženy stopy po dřevěné konstrukci v jeho zánikovém horizontu a také – tentokrát bez jednoznačné stratigrafické vazby – v jeho východním sousedství (při jeho vnitřní hraně). Ve shodné stratigrafické pozici jako zmíněný příkop byl drobný relikv příkopového útvaru několikanásobně větších rozměrů zjištěn rovněž v areálu Lobkovického paláce (obr. 2: c, detail obr. 1: 3d). Vzhledem k nálezové situaci je předpokládáno, že jde na obou místech o součást nejstaršího opevňovacího systému vnitřního areálu Pražského hradu, ačkoliv se parametry doložených objektů značně liší.

Informace o této nejstarší doložené fortifikaci byla v předběžném sdělení v širších souvislostech prezentována již počátkem 90. let (Boháčová – Frolík 1991) a byla samozřejmě reflektována historickým badáním (Třeštík 1997, 340–341). Odlišně od předběžné publikace je nyní interpretován zánikový horizont tohoto útvaru, který nepředstavuje kulturní horizont *in situ*, který byl původně spojován s historicky doloženou etapou vlády knížete Bořivoje, ale přemístěné vrstvy vesměs charakteru zjílovatělého skalního podloží. Geneze této situace je bezprostředně uzavřena dřevohlinitou hradbou, která probíhá ve zkoumaném prostoru v linii staršího příkopu a je tedy nejstarším zjištěným příčným nadzemním opevněním hradního areálu. Pod tělesem tohoto opevnění na severním svahu byla v drobné terénní depresi dochována dřevěná konstrukce, sloužící zřejmě k statickému zajištění hradby. Dřeva této konstrukce přinesla dendrochronologická data, která jsou prvou sérií exaktně zjištěných dat pro nejstarší část stratigrafické sekvence Pražského hradu. Dřeva jsou zapuštěna do výplně zmíněné deprese, jejíž geomorfologické poměry ve shodě s výsledky archeobotanického rozboru (Čulíková 2001) odpovídají občasným pramenné pánvi. Tato terénní deprese byla před výstavbou hradby spontánně zanášena vrstvami sídlištního původu, které se jinde na okolním svahu neudržely a které poskytly zatím nejrozsáhlejší soubor keramických zlomků, reprezentujících keramiku užívanou v areálu ostrohu před výstavbou zjištěného hradebního tělesa (srov. také Boháčová 1996).

(2) Identifikováno bylo nejstarší známé nadzemní opevnění akropole, které představuje *dřevohlinitá hradba* obkružující vnitřní areál v rozsahu pozdějšího románského hradu a rekonstruován byl jeho průběh. Podélné části této fortifikace byly zakládány na při severní hraně ostrohu, na jižní straně i níže ve svahu, příčné rameno lemuje 14 m široký a minimálně 4 m hluboký *příkop* (obr. 2, obr. 1:1a). Směrem k východu, tedy dovnitř opevněného areálu bylo příčné opevnění později rozšířeno kamenitohlinitým násypem, zpevněným kromě dřevěných horizontálních prvků i rozměrnými kůly.

(3) Bylo potvrzeno, že opevnění vnitřního areálu bylo obnovováno ve více etapách. Počet přestaveb mohl však být na různých místech různý a vývoj

opevnění celého areálu tak nemusel být zcela spojitý. Na jižním svahu ostrohu bylo čelo mladšího opevnění posunuto vždy o několik metrů dolů po svahu a plocha využitelného areálu byla tak postupně rozšiřována, rozsah přestavby závisel na konkrétních podmínkách každého místa (obr. 1: 3c, fáze č. 1-3 ve výřezu). Torza konstrukcí obdobného charakteru jako dřevohlinitá hradba, dokumentovaná v různých polohách na jižním svahu, nelze zatím jednoznačně interpretovat (obr. 1: 3c, č. 4 ve výřezu).

(4) Nejmladší fázi předrománského opevnění akropole Hradu v severní části ostrožny je podle nových zjištění *celokamenná opuková hradba* z lomového kamene skládaného na hliněné pojivo (obr. 1: 1b). Na jižním svahu lze o podobné konstrukci uvažovat pouze na základě nepřímých indicií.

(5) S předpokládaným opevněním dříve vymezeného (Borkovský 1969) západního předhradí můžeme spojovat zatím jen konstrukci přiléhající od západu na opevnění vnitřního areálu v SZ části opevněné plochy (obr. 2: d). Jsou prokázány dvě etapy její výstavby. Z prvé byl dokumentován jen nepatrný reliktní vnějšího kamenného líce hradby, druhá představuje opět zřejmě celokamenné těleso, jehož pozůstatky byly zachyceny více místech západní části zkoumané plochy severního traktu (obr. 1: 1b). Rozsah tohoto navazujícího prostoru však není dosud znám. Předchozím bádáním pro něj byl vymezován úzký prostor mezi hlavní raně středověkou fortifikací, probíhající v linii novodobého hradního středního traktu, a hlubokým příčným zářezem, který podle dosavadních předpokladů lemuje východní okraj Hradčanského nám. a který je zčásti snad přirozeného původu (srov. Zavřel 2001). Důkaz o jeho existenci předložen nebyl. Jinde v hradním areálu nebyla uvažovaná fortifikace vymezující tuto plochu dosud zachycena.

Souhrn dosavadních poznatků o parametrech a chronologii zjištěných fází opevnění představuje tabulka.

2.2. Praha – Malá Strana – souhrn poznatků o vývoji nejstarších fortifikačních systémů

Oproti pramenům k poznání fortifikací Pražského hradu dlouhodobě shromažďovaným vícegeneračním výzkumem jsou výzkumy malostranského suburbia, při nichž byly dokumentovány situace s fragmenty prvků s pravděpodobnou příslušností k fortifikačnímu systému, záležitostí 90. let 20. stol. a jsou spojeny s autorkou zmíněné studie (Čiháková 2001) a s dalšími pracovníky NPÚ⁴ Praha.

⁴ Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze, dříve Pražský ústav památkové péče.

Tab.: Prvky fortifikačního systému Pražského hradu a jejich chronologie

CHRONOLOGIE			PRVKY OPEVNĚNÍ – CHARAKTERISTIKA				
1	2	3	4	5	6	7	8
Stratigrafický horizont polohy	Absolutní data	Keramický inventář z hradby	Stavební materiál	Konstrukční typ opevnění	Šíře v cm	Příkop šířka x hloubka v cm	Situování v rámci areálu
A-PH7	před 908-917*	-	stopy D	?	?	420-440x120	A-p
A-LP	-	-	-	-	-	min.400x250	A-v
B1-PH20	po 908, nejvýše 917*	SH	H, D, OK	hradba s KČ a roštem	500-600	dvojdílný? 1400xmin.400	A-p
B1+	-	-	OK	?; báze s vnějším lícem	?	-	P
B2-PH15	po 921 * (po 939)*	SH	H, D, OK	hradba s KČ, roštem aj. variabilní výztuží	max. 1200	-	A-j
B2-PH20	-, (hypoteticky před 1055**)	MH	OK, místy HP, H na bázi	hradba, prvky výztuže nedoloženy	650	dvojdílný? 1400xmin.400	A-s
B2+PH20	-	MH	OK	hradba, doložen vnější líc	min.200, max. 500	-	P
C	po 1135**	-	OK, M	kvádríková hradba	nadzemní část 300	-	A

Zhodnoceno bylo deset zkoumaných poloh v centrální části malostranského prostoru (areál a okolí čp. 17, čp. 42, čp. 258, čp. 259, čp. 263, čp. 266 – obr. 3) s různou mírou celkového zpracování. Základním cílem bylo zpřístupnit část pramenné základny a prezentovat autorčiny historické závěry pro vývoj levobřežního podhradí. V první části se J. Čiháková pokusila o sumarizaci výsledků svého bádání a v části následující představila detailněji ty z výzkumů, které již jsou v tak pokročilém stadiu zpracování, že vylučují posuny autorčiny interpretace v budoucnosti. Podobně jako v případě Pražského hradu nálezové situace výzkumů fortifikací Malé Strany nebyly zatím komplexně zpracovány a nemohl být zpřístupněn veškerý průvodní keramický inventář, který byl v souvislosti s nimi získán.

Nejstarší raně středověké opevnění je podle J. Čihákové reprezentováno především třemi jeho nejmarkantnějšími částmi – příkopy, které byly dokumentovány při jižním okraji tradičního sídelního areálu v jádru dnešní Malé

←

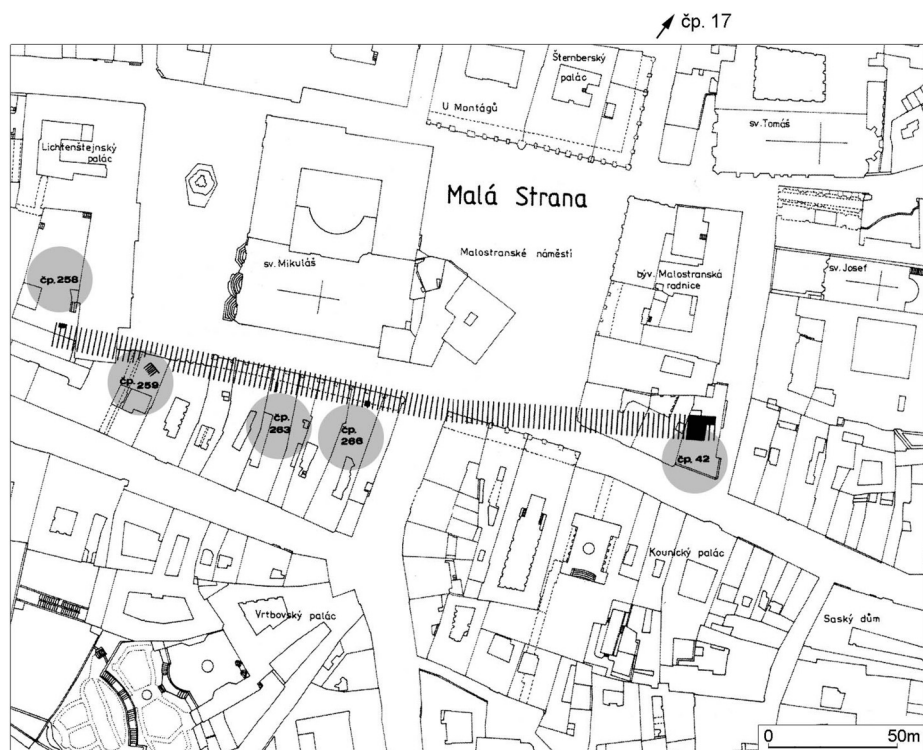
Legenda:

- 1: horizonty dle místa výzkumu: PH7 – tzv. víceúčelový sál; PH15 – III. nádvoří; PH20 – Slévárenský dvůr; LP – Lobkovický palác; + : přistavěno k;
- 2: * dendrodata – dřeva *in situ*, ( ) dřevo z depozitáře; ** písemné prameny;
- 3: keramický inventář z hradebního tělesa: SH – středohradištní, MH – mladohradištní;
- 4: D – dřevo; H – jílovitá hlína; HP – hlinitojílovité pojivo; M – malta; OK – opukový kámen;
- 5: KČ – čelní kamenná stěna;
- 6, 7: rozměry v cm; min., max. = minimální nebo maximální zjištěný rozměr;
- 8: A – akropole, p – příčné, j – jižní, s – severní, v – východní opevnění; P – severní část předpokládaného předhradí.

Tab. Befestigungssystem der Prager Burg und seine Chronologie

Legende:

- 1: Stratigraphischer Horizont für die Ausgrabungsstelle: PH7 – Mehrzwecksaal, PH15 – III. Hof, PH20 – Slévárenský Palast, LP – Lobkovický Palast;
- 2: * Dendrodaten – Holz */in situ/*; ( ) Holz aus dem Depot; ** schriftliche Quellen;
- 3: Keramisches Inventar vom Burgwall: SH – mittlere Burgwallzeit, MH – jüngere Burgwallzeit;
- 4: D – Holz, H – Lettenlehm, HP – lettenlehmiges Bindemittel, M – Mörtel, OK – Bruchsteine;
- 5: KC – Blendmauer;
- 6, 7: Maß in cm. Minimales oder maximales entdecktes Maß;
- 8: A – Akropolis, p – querliegende, s – nördliche, v – östliche Befestigungen; P – Nordteil der hypothetischen Vorburg

Obr. 3. Praha – Malá Strana. Situování výzkumů s doloženými prvky fortifikačního systému (podle Čiháková 2001, 37)

Abb. 3. Prag-Kleinseite. Schnitte mit den Befestigungsspuren (nach Čiháková 2001, 37)

Strany a jsou interpretovány jako části tří nejstarších po sobě následujících fortifikačních systémů pražského levobřežního suburbia. Jako *příkop 1* byl označen útvar probíhající ve směru východ-západ při vyústění dnešní Mostecké ulice do Malostranského náměstí (obr. 4: 1a) a identifikovaný na dvou zko-
 umaných místech jako objekt předcházející vyhloubení *příkopu 2* (obr. 4: 1b). Existují indicie pro to, že se od jeho trasy odkloňoval k severu v blízkosti někdejší mokřiny, kterou tak zanechával vně opevněné plochy. Hypoteticky je s nejstarším příkopem spojováno uměle navršené těleso zjištěné při východní hranici sídelního areálu (čp. 17), které by mohlo být nadzemní částí opevnění shodného stáří. Mladší *příkop 2* probíhal podle výpovědi dalších dokumento-
 vaných poloh v rovné linii dále k západu. Součástí opevněné plochy se tak stala i zmíněná mokřina, při jejímž jižním okraji stála tehdy dřevěná věžovitá konstrukce (obr. 4: c), která mohla plnit strategickou funkci. Následný umělý li-
 niový útvar – *příkop 3* – byl zastižen jen v několika bodech a rekonstrukce jeho

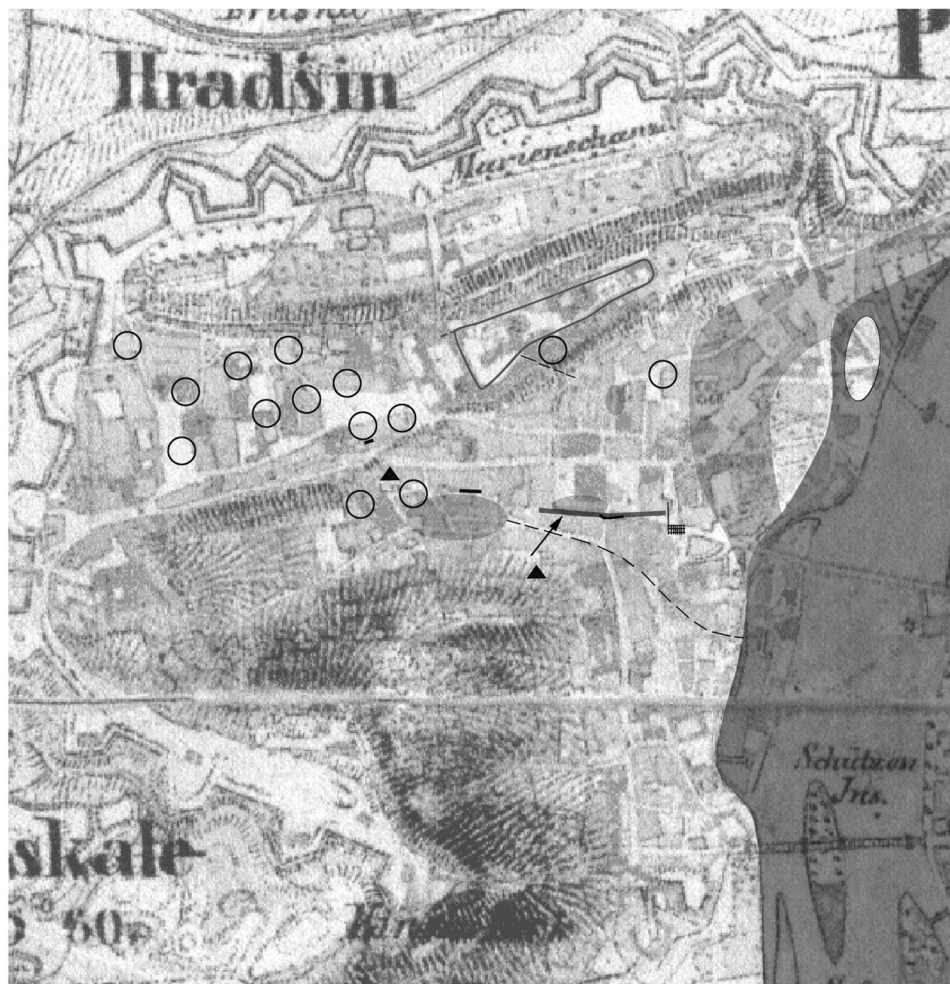

velikosti a trasy je hypotetická. Podle stratigrafických souvislostí by s ním mohly souviset dřevěné nadzemní konstrukce zachycené v jižní a severní části zkoumaného fortifikačního pásu. Do linie tohoto příkopu byla později postavena hradba městského vrcholně středověkého opevnění.

Fungování tří popsaných následných fortifikačních prvků klade autorka do rozpětí průběhu 9. – 10. stol. Funkci *příkopu 1* předpokládá v průběhu 9. stol., zbudování *příkopu 2* koncem 9. stol. a jeho zánik v první polovině 10. stol., fungování *příkopu 3* v 10. stol. a snad v 11. stol. Toto datování opírá J. Čiháková o výpověď vertikální stratigrafie (především zánikové horizonty příkopů) a jejího keramického inventáře. V absolutním datování vychází z komparace keramických nálezů se soubory, provázenými dendrochronologicky datovanými dřevěnými konstrukcemi (Čiháková – Dobrý 1999), které interpretuje jako několik etap výstavby komunikace situované v těsné blízkosti přemostění řeky Vltavy. Zmíněná komunikace, respektive rozsáhlejší prostor, jehož povrch byl zpevněn pravidelným systémem zahloubených dřevěných konstrukcí (obr. 4: d), odpovídají funkci a exponované poloze místa při přechodu přes řeku, které se pravděpodobně nacházelo již mimo opevněný areál.

Časové zařazení *příkopu 1* je stanoveno na základě keramické sekvence v čp. 266, kde je s dobou funkce spojován drobný soubor středohradištní keramiky z jeho dna (3 okraje, 4 zdobené – obr. 5: sekvence a/1). Termín *post quem* pro období funkce *příkopu 2* (konec 9. stol.) je stanoven podle keramické sekvence (S5-17 – obr. 5: sekvence a/ 2) předcházející vzniku *příkopu 3* v čp. 258 (resp. vzniku nejstarší kamenné konstrukce, odpovídající části hradebního tělesa), doba fungování je odvozována i ze sekvencí souvisejících s tzv. strategickou stavbou zachycenou v čp. 259, která je s *příkopem 2* spojována (obr. 5: sekvence b). Datování zániku *příkopu 2* a vzniku *příkopu 3* vychází z inventáře výplně *příkopu 2* v čp. 258 (obr. 5: sekvence a/ 3), v čp. 266 (obr. 5: sekvence a/ 4) i v čp. 42 (obr. 5: sekvence a/5); zánik příkopu je spojován s destruovaným hradebním tělesem.

Pokud by předložené interpretace nálezových situací a především jejich propojení s daty absolutní chronologie odpovídaly historické skutečnosti, vyplýval by z nich dynamičtější a progresivnější vývoj opevnění malostranského sídelního areálu ve srovnání s knížecí rezidencí a to především pro nejstarší fáze jejich raně středověkého vývoje (viz výše tabulka fortifikačních prvků Pražského hradu a jejich chronologie). V širěji a populárněji zaměřené předcházející práci (1999) propojila J. Čiháková nejstarší opevnění s osídlením, které v jejím pojetí zaujalo centrální prostor pozdější Malé Strany ještě v době předcházející založení kostela P. Marie na Pražském hradě knížetem Bořivodem (v r. 885 nebo krátce po něm), opevnění druhé fáze podle tohoto předpokladu spadalo do období nejstarších historicky doložených etap existence pražské rezidence.

— 1	● 2
a — 1	● 3
b — 2	- - - 4
c ↗ 3	○ 5
d ■ 4	▲ 6

3. MOŽNOSTI CELKOVÉHO VYHODNOCENÍ VÝZKUMŮ PRAŽSKÝCH FORTIFIKACÍ RANÉHO STŘEDOVĚKU

3.1. Archeologická sekvence a relativní chronologie

Interpretace torzovitých nálezových situací je postavena u obou zkoumaných lokalit především na výpovědi vertikální stratigrafie a jejího keramického inventáře a na sledování prostorových souvislostí. Charakter

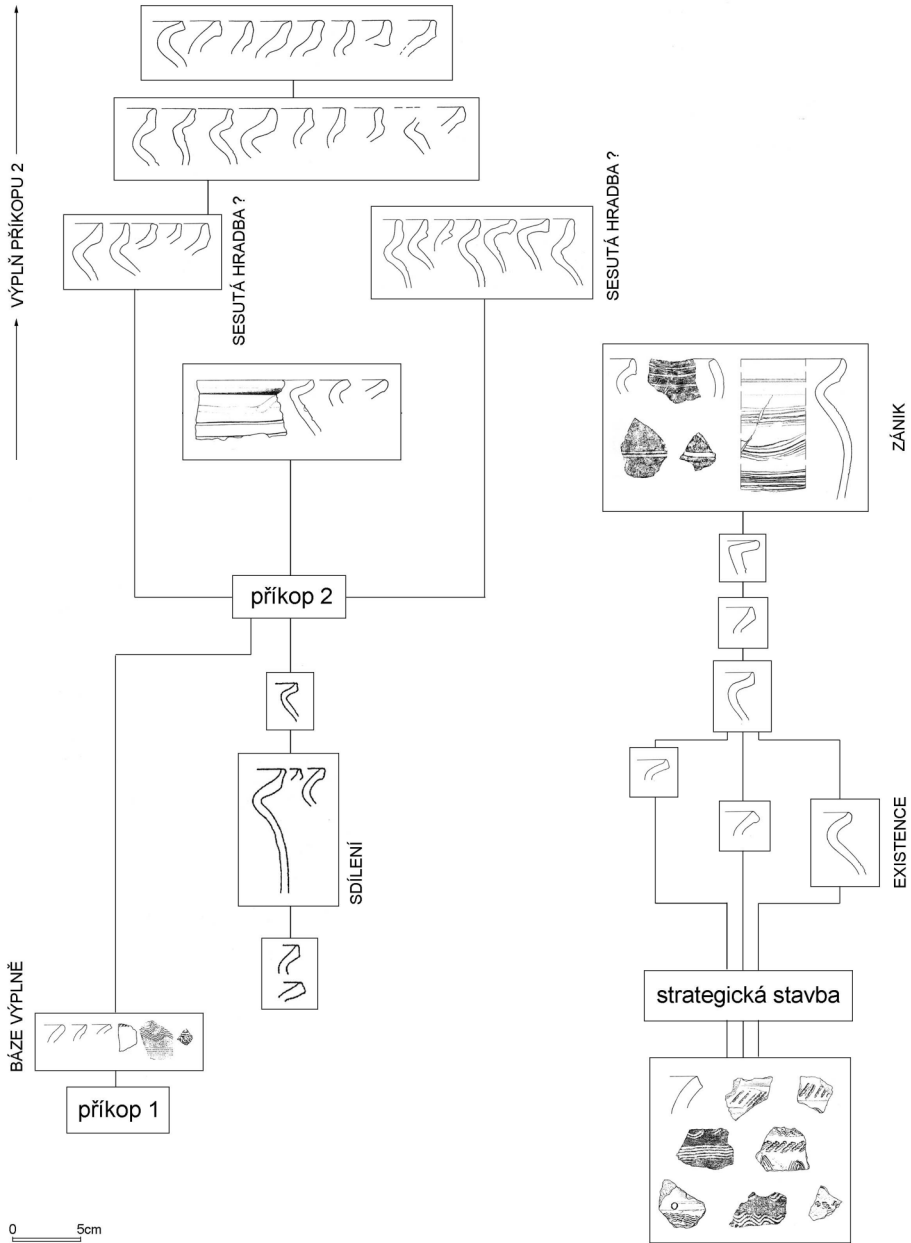

Obr. 4. Praha – Malá Strana a Hradčany. Umístění dokumentovaných raně středověkých fortifikačních prvků (podle Boháčová 2001 a Čiháková 2001) do výřezu mapy 2. vojenského mapování. Doplněno projekcí situace historické podoby vltavského břehu, mokřin a Malostranského potoka (podle Zavřela 2001). 1 – opevnění a konstrukce; a, b - *příkop 1 a 2* malostranského opevnění, c – situování věžovitě konstrukce; d – zahloubená dřevěná konstrukce; 2 – niva Vltavy a bažiny; 3 – původní koryto Vltavy; 4 – rekonstruovaný průběh vodoteče; 5 - doklady středohradištního osídlení mimo hradní areál a souvisle doložené osídlení jádra suburbia; 6 – doklady železářské výroby. Zdroj pro mapový podklad: www.oldmaps.geolab.cz

Abb. 4. Prag-Kleinstadt und Hradčany. Lokalisierung der beurkundeten frühmittelalterlichen Befestigungen (nach Boháčová 2001, Čiháková 2001) auf der Karte der 2. Kriegskartierung, ergänzt mit dem historischen Verlauf des Moldauufers, Sumpfbiete und Kleinseitebach (nach Zavřel, siehe Čiháková 2001, Abb. 1). 1 – Befestigungen und Konstruktionen; a, b – Burggraben 1 und 2 der Kleinseite-Befestigungen; c – Lage der Turmkonstruktion; d – vertiefte Holzkonstruktion eines Weges; 2 – Moldaubeet und Sumpfbiete zugeschüttet; 3 – Moldaubeet verschoben zur Linie seines historischen linken Ufers, die Fläche der im Überschwemmungsgebiet heutiger Kampa liegenden Insel wurde nicht bestimmt; 4 – rekonstruierter Verlauf des Wasserlaufes; 5 – Ansiedlungsspuren aus der mittleren Burgwallzeit an der Burg und beurkundete Ansiedlungsspuren im Suburbium; 6 – Spuren der Eisenproduktion

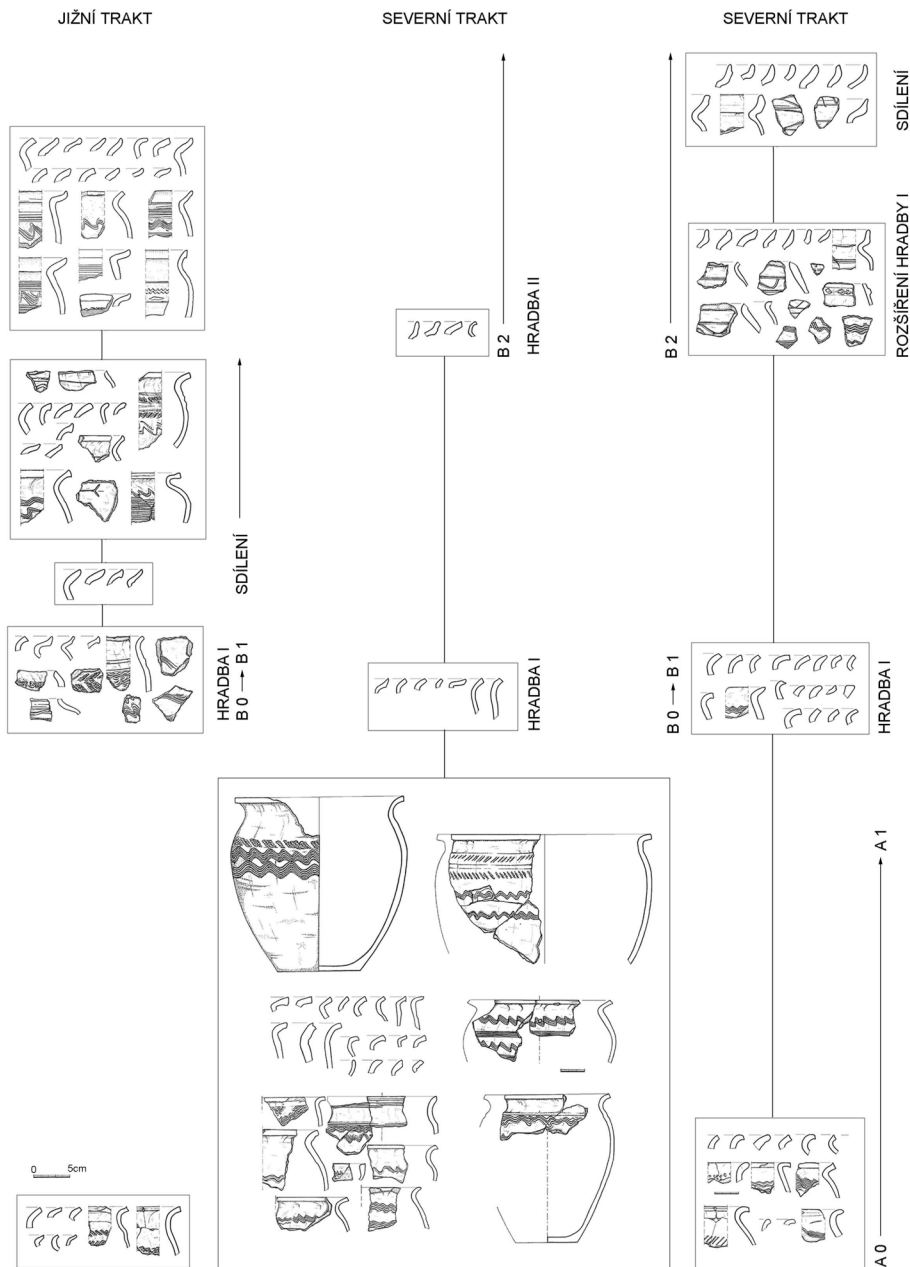
získaných poznatků umožňuje formulaci pracovních hypotéz, které je třeba dalším výzkumem testovat. Stejně jako v hradním areálu i na ploše suburbia je otázka přesného situování linie opevnění v různých vývojových fázích a stanovení jejich přesného počtu otázkou druhého řádu, následující po prokazatelném důkazu existence fortifikace a stanovení doby jejího vzniku v relativní sekvenční vývoje lokality, případně i v datech absolutní chronologie.

Pro raně středověký Pražský hrad můžeme za stěžejní objev označit nejstarší fortifikační prvek – mělký příkop, překrytý nejstarší známou dřevohlinitou hradbou, postavenou již v době intenzivního využívání hradčanského ostrohu a skutečnost, že hlavní příčná linie raně středověkého opevnění Hradu je pro všechny jeho známé fáze včetně románské kvádríkové hradby totožná a probíhá při západním okraji kulminace ostrohu. Pro malostranský prostor je nálezem mimořádného významu objev prvků fortifikačního systému, který lemoval jižní okraj intenzivně využívaného sídlištního areálu a jehož vznik a počáteční vývoj spadají jednoznačně do nejstaršího období rozmachu malostranské části sídelní aglomerace v raném středověku. K postupnému upřesňování podoby jednotlivých prvků systému a průběhu fortifikací v obou částech aglomerace v různých etapách jejich fungování jistě přispěje budoucí

Obr. 5. Praha – Malá Strana. Keramická sekvence sestavená podle výsledků výzkumu fortifikačních prvků. Podle Čihákové (1997, obr. 5; 2001) a Boháčové – Čihákové (1994, Taf. 1B)

Abb. 5. Prag-Kleinseite. Sequenz der Keramik nach den Untersuchungsergebnissen der Befestigungen nach Čiháková (1997, Abb. 5; 2001) und Boháčová - Čiháková (1994, Taf. 1B)

Obr. 6. Praha – Pražský hrad. Keramická sekvence sestavená podle výsledků výzkumu fortifikačních prvků (podle Boháčová 2001)

Abb.6. Prager Burg. Sequenz der Keramik nach den Untersuchungsergebnissen der Befestigungen (nach Boháčová 2001)

výzkum. Základní otázkou pro archeologii jako součást historického studia je však synchronizace hlavních proměn jednotlivých částí pražské aglomerace, umožňující poznání vývoje metropole Prahy jako celku.

Možnosti synchronizace dokumentovaných dějů i v rovině relativní chronologie jsou omezené fragmentarností zjišťovaných archeologických pramenů a obecně známými limity jejich výpovědních schopností. Východiskem synchronizace je vzájemná konfrontace a případné propojení dílčích archeologických sekvencí. Provázání archeologicky doložených událostí s intervaly časové přímky či přímo s konkrétními daty je následným krokem a otázkou možnosti aplikace údajů absolutní chronologie získaných ať historickým nebo přírodovědným badáním na archeologicky odkryté pozůstatky historické skutečnosti.

Sestavení relativní sekvence vývoje opevnění Pražského hradu a definice jednotlivých keramických horizontů, které jej provázejí, vychází především z výpovědi keramických souborů z poloh se shora uzavřeným intervalem vzniku. Komplexně byly zpracovány zejména soubory týkající se nejstarších vývojových fází, tj. období předcházející vzniku nejstarší dokumentované hradby (z období stratigraficky nečlenitelných keramických horizontů – označeno PH A0-A1), jejího vzniku (horizont PH B0), fungování (horizont PH B1) a zániku (horizont PH B2) a rovněž situace, vztahující se naopak k zánikovému horizontu nejmladšího opevnění (horizont PH C0), předcházejícího vybudování románské kvádríkové hradby (horizont PH C1). Výpověď dostupného inventáře z dalších rozpoznaných ale nespojitých fází opevnění, který byl tvořen reziduální keramikou, byla v této souvislosti irelevantní. Pokus o synchronizaci hradního vývoje (Boháčová 2001, 264-278) s genezí malostranského opevnění je tak možný především pro nejstarší období existence opevněného hradního areálu.

Vývojový diagram pro nejstarší části keramické sekvence Pražského hradu přináší obr. 6. Presentované soubory jsou redukovány na základní typy zastoupených okrajů a výzdoby. Pro období předcházející vzniku nejstarší dřevohlinité hradby byly vzhledem k absenci stratifikovaných poloh v primárním uložení definovány dva keramické horizonty PH A(0-1) pouze na základě vyskytujících se významných odlišností v morfologii okrajů nádob. Následnou markantní proměnu keramické produkce – označenou jako keramický horizont PH B0 – lze zaznamenat v ojediněle zastoupených nových morfologických prvcích v inventáři z násypu hradby. Další horizont – PH B1, vystupující podle výpovědi sekvencí Pražského hradu až v po výstavbě nejstarší zjištěné dřevohlinité hradby, je charakterizován přítomností typického představitele pražské keramiky – nádob s límcovitě odsazeným okrajem a postupující tendencí k unifikaci výroby. Pro horizont keramiky, který jej vystřídal, je markantem nástup a následný zatím málo detailně zmapovaný vývoj keramiky s kalichovitou profilací okraje, který je dominantním prvkem této části sekvence. Tento

horizont, který dosud není v prostředí Pražského hradu dále členěn, je označen jako PHB2. Provází rozšíření původní fortifikace a také nejmladší fázi předrománského opevnění – celokamennou hradbu. Horizonty PH C0, C1 a C2 již reflektují vývoj nejmladší části pražské raně středověké keramické sekvence: C0 – nástup variabilní keramické produkce včetně variant archaicky zduřelého okraje, C1 – náběh k ostře řezané profilaci okrajů s klasickým zduřením s vazbou na původní keramické těsto a C2 – výskyt kvalitně vypálené tenkostěnné keramiky provázené tzv. klasicky zduřelými okraji s vyspělou morfologií.

Sestavení relativní sekvence z keramických souborů provázejících genezi opevnění v malostranské kotlině je problematičtější, neboť dostupné (zpracované a publikované – viz Čiháková 2001) keramické soubory nejsou příliš početné a navíc často pocházejí ze situací s nejednoznačně definovatelným nebo neuzavřeným intervalem jejich vzniku. Za chronologicky nosné můžeme považovat především ty situace, které předcházejí vzniku jednotlivých prvků fortifikačního systému, tedy např. kontexty uložené před vybudováním tzv. strategické stavby vně opevněného areálu (poloha čp. 259, obr. 5: sekvence b), která je hypoteticky spojována s druhou fází opevnění a zejména kulturní souvrství uložené ve vzdálenosti cca 30 m od ní (poloha čp. 258, obr. 5: sekvence a) před vyhloubením *příkopu 2* téže fáze opevnění.

3.2. Synchronizace archeologické sekvence fortifikačních prvků Pražského hradu a Malé Strany

Pokusme se o srovnání těchto souborů se sekvencí keramiky z Pražského hradu (obr. 6). Z kontextů starších než výstavba strategické stavby byly získány ojedinělé keramické zlomky až z polohy bezprostředně této stavbě předcházející (Čiháková 1997). Okraj a výzdobné prvky zlomků (obr. 5: sekvence b podle Čiháková 2001, 39) z výplně stavební jámy této konstrukce odpovídají horizontu PH A0-A1; nejmladší část sekvence ze souvrství, do něž byl zahloben *příkop 2* obsahuje morfologické prvky horizontu PH B1 (poloha čp. 258, obr. 7: sekvence a: 2) a byla již dříve zařazena do prvotního publikovaného schématu vývoje pražské keramiky (Boháčová – Čiháková 1994, Taf. 1A+1B) do fáze odpovídající etapě fungování nejstarší *dřevohlinité hradby* na Pražském hradě.

Výpověď dalších souborů je již méně zřetelná. Doba funkce malostranského opevnění 2. fáze (souvisejícího s *příkopem 2*) mohla být zatím představena jen dvěma drobnými soubory z nichž jeden je interpretován jako rozplavený sídlištní horizont na dně příkopu (poloha čp. 42, nereprodukováno) a druhý jako náplavy z doby funkce strategické stavby. Interval jejich vzniku není tedy zdola uzavřený. Prvý (Čiháková 2001, 40 – obr. 12; jednoduchý prožlabený okraj a 3 zdobené zlomky) se nevymyká horizontu PH A. Druhý soubor opět obsahuje

morfologické prvky horizontu PH B1 (jednoduché mírně profilované konvexní nebo ploché okraje s protažením hran včetně okraje s límcovitým odsazením – obr. 5, sekvence b) a jeho výpověď, připustíme-li, že tento soubor by vzhledem k sekvenci, jejíž je součástí (Čiháková 1997), mohl vzniknout až v době existence této stavby, nevylučuje blízkost doby vzniku *příkopu 2* a doby fungování strategické stavby.

Také výpověď zánikového horizontu opevnění, spojovaného s *příkopem 2* je problematická, neboť původ výplně příkopu nejsme schopni identifikovat a vzhledem k popsanému charakteru může být spojována i sesutým doprovodným tělesem (Čiháková 2001). Morfologie okrajů, které se zde objevují, spadá do horizontu PH B2.

Ze srovnání obou sekvencí vyplývá (obr. 5 a 6), že ke vzniku *příkopu 2*, interpretovaného jako součást druhé fáze malostranského opevnění, došlo nejspíše v době, kdy nejstarší známá *dřevohlinitá hradba* na Pražském hradě již plnila svou funkci. Vyloučit ovšem nelze ani vznik obou staveb v přibližně shodné době. Obě opevnění rozhodně existovala po zatím blíže nespecifikovatelnou dobu současně.

Příkop druhé fáze opevnění malostranské kotliny a nejstarší hradba na ostrohu nebyly nejstarším opevněním obou poloh. Tato skutečnost, stejně jako přítomnost horizontů PH A0 a A1 na obou místech sídelní aglomerace dokládá, že obě polohy mohly být⁵ osídleny zhruba ve stejném období. Intenzitu osídlení ani dobu vzniku nejstarších známých fortifikačních prvků není možné v této fázi studia postihnout. Někdy v rozmezí horizontů PH B0 a PH B1 pak došlo v obou polohách k renovaci fortifikačního systému. Pro uvedený časový interval jsou (alespoň prozatím) poprvé v obou polohách jednoznačně prokázány nadzemní dřevohlinité části fortifikace. Rekonstrukce dalšího vývoje opevnění je za současného stavu výzkumu limitována zcela torzovitými a nespojitelnými poznatky v obou částech aglomerace. Ukončení funkce *příkopu 2* v suburbii spadá do doby oběhu keramiky s kalichovitou profilací okraje, stanovení doby utváření jeho výplně a jejího definitivního uzavření však nemůže být za současného stavu poznání jejího vývoje jednoznačné. Obdobné konstatování platí pro zjištěné úpravy a přestavby hradebního tělesa na Pražském hradě.

---

⁵ Předpoklad vychází ze srovnání dostupné kresebné dokumentace zachycujících morfologii a výzdobné prvky keramiky. Přímá vizuální konfrontace získaných keramických souborů, tvořených technologicky značně nesourodým materiálem, nemohla být zatím provedena a měla by být, především pokud jde o nejstarší keramické horizonty (PH A), tématem budoucího detailního studia počátku Prahy.

3.3. Data absolutní chronologie

Pro zakotvení geneze opevnění Pražského hradu v absolutní chronologii jsou k dispozici údaje historických pramenů o založení Pražského hradu, o obnově fortifikací, o výstavbě románské hradby a od konce 90. let 20. stol. také údaje dvou sérií dendrodat z dubových konstrukcí. Relativně spolehlivou oporou pro absolutní datování archeologických nálezů hradního opevnění je však pouze interval série těchto dendrochronologických dat, jehož jednotlivé údaje jsou termínem *post quem* pro vznik dřevohlinité hradby na severním svahu, a datum výstavby románské hradby (po 1135) pro zánik předchozího opevnění jako termín *ante quem*. Ostatní historická data lze s archeologicky doloženými událostmi propojovat pouze hypoteticky.

Dřevo z dubů, která poskytla měřitelné křivky, se uchovala v drobné depresi na hraně ostrohu na severním svahu. Konstrukci, která z nich byla zbudována, interpretuji jako zpevnění terénu předcházející bezprostředně navršení dřevohlinitého tělesa hradby. Ze získaného rozpětí dendrochronologických dat (viz výše uvedená tab.; Dvorská – Boháčová 1999) lze vyvodit, že výstavba doložené dřevohlinité hradby na severním svahu spadá nejspíše do doby vlády knížete Spytihněva (jako nejzazší termín stětí těchto stromů byl určen počátek vlády knížete Vratislava). Nálezy z tělesa této hradby dokládají, že její stavbě předcházely jak sídlištní aktivity, tak pohřbívání. Archeologicky dokumentovaná situace je tedy v souladu se zprávami písemných pramenů a jejich interpretací. Neobjasněnou otázkou je pouze situování prvního kostela P. Marie založeného knížetem Bořivojem v 80. letech 9. stol. vně areálu, vymezeného opakovaně ve stejném rozsahu opevněním.

Pokud bychom uvedená data vztáhli pomocí rámcově možné synchronizace sekvence keramického inventáře z obou lokalit na malostranské soubory, spadala by výstavba druhé fáze opevnění suburbia spojená s fungováním *příkopu 2* do prvních desetiletí 10. stol., tedy do období pozdějšího, než kam je kladena J. Čihákovou. Rozdíl dvou až tří desetiletí odpovídá již vícekrát konstatovanému rozporu (např. Boháčová 2001, 276, 279) mezi datováním keramických souborů z Malé Strany a z Pražského hradu. Tento rozpor se zatím nepodařilo definitivně překlenout ani dalším posunem ve výsledcích dendrochronologického bádání (předatování jedlové křivky v r. 1999), které podporují spíše „vyšší chronologii“ této části pražské sekvence.

Data, publikovaná J. Čihákovou a J. Dobrým (1999) korespondující s tzv. „nižší chronologií“ vycházela z tehdejšího stavu poznání jedlového standardu. Ten byl následně doplněn o měření 12 vzorků jedlových dřev z Pražského hradu, na jejichž základě byl standard revidován pro období 789-972 a jednotlivé prvky v konstrukcích znovu datovány proti novému standardu. Nově tak bylo datováno (původně nedatované) dřevo spodní konstrukce (SK13) do období 921+x a 928+x a dřevo původně datované k roku 894 (SK15) bylo předa-

toováno k roku 917. Tato skutečnost byla zveřejněna na pracovním kolokviu konaném 1. 6. 2000 v Mikulčicích a také v následné diskusi na internetových stránkách (Český raný středověk). Dle zprávy J. Dobrého (2001) je však nutné i tuto křivku považovat za předběžnou do té doby, než bude propojena s českým jedlovým standardem pro mladší období. Podpurným argumentem pro její platnost by mohla být rámcová shoda v datování dubu (po 923-po 939 – Dvorská – Boháčová 1999, 63) a jedle (r. 920 – Dobrý 2001) v konstrukci obytné stavby na Pražském hradě. Nová data také zpochybnila oprávněnost předpokladu přímé vazby mezi rozsáhlou dřevěnou konstrukcí ukládanou postupně do výkopů a inventářem užitého zásypu, jehož sekvence v zásadě odpovídá dosavadním všeobecně uznávaným poznatkům o relativní sekvenci pražské keramiky sledovaného období.

Využití dendrochronologických dat bude vždy limitováno dvěma faktory. Prvým je stav poznání standardu pro jednotlivé druhy dřev, druhým – a někdy nedostatečně zohledňovaným – výpovědní hodnota exaktně získaných dat a možnosti jejich archeologické interpretace. V souvislosti s Pražským hradem však nenacházíme žádné indicie pro zpochybnění udávané absolutní chronologie nejstarších etap vývoje jeho opevnění. Není v rozporu ani s dosavadními výsledky archeologického studia této lokality, ani s historickou interpretací písemných pramenů, které se k Pražskému hradu vztahují. Platnost „vyšší absolutní chronologie“ pro horizont mladší fáze středohradištní keramiky podporují navíc i nejnovější výsledky studia další z centrálních lokalit raného středověku v Čechách (Boháčová ed. 2003, 459-478).

Následné proměny fortifikace spadající do období oběhu keramiky s vyspělými formami kalichovité profilace okrajů nejsme schopni vzhledem k současnému stavu poznání vývoje pražské keramické sekvence a její absolutní chronologie a vzhledem ke způsobu vzniku kontextů spolehlivěji datovat. Jednoznačný důkaz toho, že by tyto úpravy fortifikace v obou částech aglomerace nemohly být až otázkou 11. stol., archeologické prameny dle mého názoru neposkytují.

4. SOUČASNÝ STAV POZNÁNÍ PODOBY PRAHY V NEJSTARŠÍCH ETAPÁCH JEJÍ EXISTENCE

I v případě, že nenalezneme jednoznačnou shodu v otázce absolutní chronologie archeologicky doložených událostí, je faktem mimořádné závažnosti poprvé ve větší míře možná synchronizace vývoje obou zkoumaných částí pražské sídelní aglomerace, vycházející z relativní stratigrafické sekvence archeologických struktur a proměn jejich keramického inventáře. Díky ní se můžeme pokusit o rámcovou rekonstrukci její historické podoby situováním

známých prvků nejstarší fáze existence lokality do prostoru limitovaného přírodními podmínkami (obr. 7).

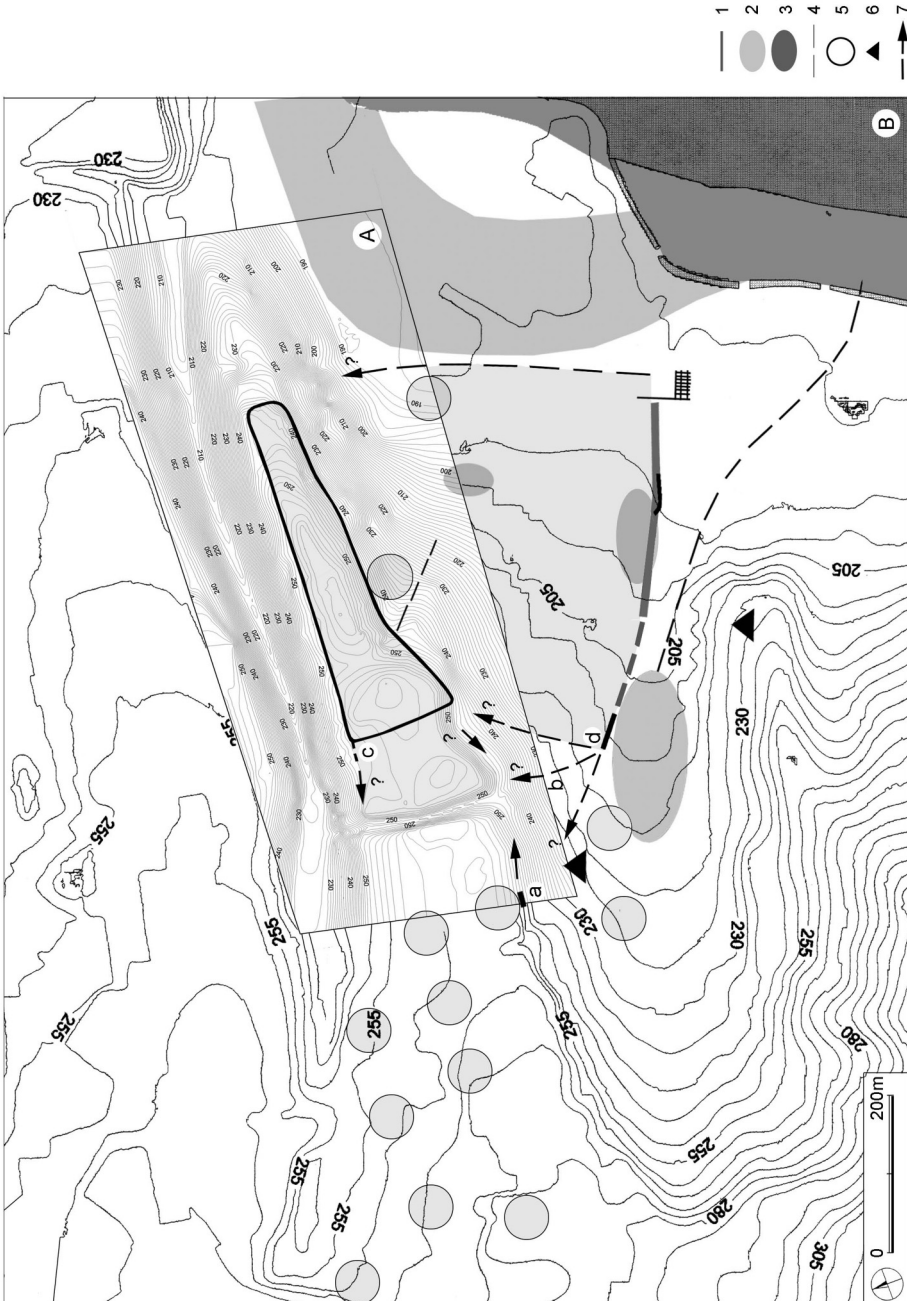
Studiu přírodních podmínek hradčanského ostrohu a malostranské kotliny je věnována systematická pozornost již řadu let (Čiháková – Zavřel 1997; Hrdlička 2000a; zvl. Zavřel 1997; 2001; k rekonstrukci georeliéfu hradního ostrohu Herichová 1996; Boháčová 1998). Rekonstrukce původní podoby tohoto sídelního prostoru před jeho osídlením v raném středověku však naráží na obtíže způsobené rozsáhlými přeměnami přirozeného georeliéfu, které jsou výsledkem jak přírodních procesů, tak antropogenní činnosti. V některých místech (zvl. na jižním svahu ostrohu, který byl místy povlovnější než svah severní a značně horizontálně i vertikálně členitý – blíže Boháčová 2001, 241-247) již zřejmě není možná.

I současný stav poznání však umožňuje získat alespoň základní představu o prostředí, v němž se raně středověká sídelní aglomerace vyvíjela.

Nejstarší doložené fortifikační prvky, spojené zřejmě s počáteční etapou osídlení, představují v obou případech nevelká a jen hypoteticky propojitelná torza příkopovitých útvarů. Rekonstrukce jejich původního průběhu by v tomto stadiu poznání byla zcela předčasná. Pro hradní areál po novějším odkryvu v prostoru středního traktu (obr. 2: b) známe alespoň linii severního úseku nejstaršího příčného příkopu.

Mladší opevnění suburbia, chránící tehdy již značně komplexní osídlení malostranské kotliny, na jihu a východě respektuje přirozené linie, vymezené nivou Vltavy a korytem potoka, stékajícího ze svahů vrchu Petřína (obr. 7). Rozsah osídlení jižního svahu hradního ostrohu není zřejmý. Prokázané využívání prostoru těsně jižně hradního opevnění (Boháčová 2001, 209-210, 233) v prostoru terénního zářezu s vodotečí stékající z jádra hradního areálu ale dokládá, že některé polohy morfologicky členitého terénu v této části svahu byly k sídlištním aktivitám vhodné. Vzhledem k přírodním podmínkám, existenci osídlení i průběhu fortifikace v mladších historických obdobích lze předpokládat, že nadzemní těleso malostranského opevnění od linie dané říčním tokem stoupalo vzhůru po svahu a napojovalo se na východní část hradní fortifikace.

Neznámý je prozatím průběh fortifikace chránící osídlenou plochu od západu. Řešení tohoto problému úzce souvisí s nevyjasněným problémem uvažovaného západního předhradí Pražského hradu. Z jeho předpokládaného opevnění je v obou doložených fázích zatím známa jen část, které navazuje na severozápadní otočku hradby chránící akropoli a směřuje přibližně západním směrem. Příčná větev tohoto opevnění zatím nebyla prokázána, přesto, že výzkum v místech, kde byla předpokládána, proběhl (Frolík 1997; obr. 2: e). Vzhledem k intenzivnímu osídlení hradčanského návrší v době odpovídající fungování nejstarších doložených hradeb nemůžeme vyloučit, že opevnění chránilo současně – alespoň zčásti – i jeho plochu. Nasvědčovat tomu může

i nejnovější a zatím detailněji nepublikovaný nález z výzkumu G. Dubské (2003, ARÚ Praha⁶; obr. 7: a), při němž byla zachycena kamenná konstrukce založená do svažitého terénu pod hranou dnešního Hradčanského náměstí. Prezentovaná nálezová situace odpovídá torzu tělesa mladší hradby dokumentovaného v poloze Pražský hrad, severní trakt-slévárna (Boháčová 1986). Mohla by tedy souviset s hradbou zřejmě obdobné konstrukce, navazující v mladší fázi na severozápadní ohyb opevnění vnitřního hradu a chránící od severu uvažované předhradí. Otázka možného situování vnějšího příčného opevnění do plochy tzv. západního předpolí Pražského hradu by měla být předmětem dalšího detailního studia této polohy. Náznaky možného příčného členění prostoru dnešního Hradčanského nám. v raném středověku byly zatím západně od již zmíněné deprese objeveny v podobě částí příkopovitých útvarů či erozních rýh pouze při jeho jižním okraji (Zavřel 2001, 9; Boháčová 1988) a vztah uvažované fortifikaci není prokázán.

Průběh malostranské fortifikace v západní části malostranské kotliny lze tak za současného stavu výzkumu situovat hypoteticky do více poloh. Prvá odpovídá představě o jejím napojení v místech uvažované, ale zatím nijak ne-

⁶ Zveřejněno prostřednictvím www.arup.cas.cz/vyzkum.

←

Obr. 7. Praha – Malá Strana a Hradčany. Projekce situace historické podoby vltavského břehu, mokřin a Malostranského potoka (podle Zavřela 2001) do vrstevnicové mapy s lokalizací archeologicky doložených sídelních poloh a struktur raného středověku; Rekonstrukce původního georeliéfu hradčanské ostrožny (A – I. Herichová v programu Surfer) zakomponovaná do vrstevnicové mapy současného povrchu malostranské kotliny a přilehlé části Hradčan (B – M. Křemen v programu Surfer). 1-6 viz obr. 4, šedý rastr - souvisle doložené osídlení, 7 – varianty průběhu opevnění; a – poloha výzkumu Dubská 2003, b – uvažovaná linie západního úseku podle L. Hrdličky 2000b, c – doložený úsek opevnění západního předhradí, d – poloha výzkumu Havrda – Podliska 2000)

Abb. 7. Kleinseite und Hradčany. Historischer Verlauf des Moldaufers, Sumpfbiete und Kleinseitebach auf der Schichtenkarte mit der Lokalisierung der frühmittelalterlichen Ansiedlung, archäologisch bestätigt. Rekonstruktion des ursprünglichen Georeliefs des Hradčany- Hügels auf der Schichtenkarte gegenwärtiges Tals der Kleinseite und anliegendes Teils von Hradčany (B – M. Křemen im Programm Surfer). 1-6 verg. Legende bei Abb. 4; grauer Raster – dokumentierte gegenwärtige Ansiedlung; 7 – Variante des Verlaufes der Befestigungen; a – Ausgrabungen Dubská 2003, b – Linie des westlichen Abschnittes nach L. Hrdlička 2000b, c – beurkundeter Abschnitt der Befestigungen der westlichen Vrburg, d – Ausgrabungen Havrda - Podliska 2000)

prokázané otočky opevnění západního předhradí na jižní hraně ostrohu (obr. 7: b; Hrdlička 2000b). Druhou alternativou je fortifikace umístěná o něco východněji k ohybu při hlavní západní hradní bráně, probíhající přibližně v dnes již známé linii (Podliska – Havrda – Kolář 2003, obr. 14) gotické hradby (obr. 7). Zatím neuvažovanou, třetí, je hradba, která by směřovala dále k západu a zčásti obepínala i osídlení hradčanského návrší s hlavní přístupovou cestou k hradu. Takovou alternativu podporuje jeden z nejvýznamnějších nálezů NPÚ Praha z posledních let, dokládající mohutnou fortifikaci chránící od jihu západní výběžek malostranské kotliny, respektive západní úsek jejího severního svahu. Byla odkryta v poloze navazující na linii výše zmíněné jižní větve opevnění suburbia ve východní části kotliny, prokázané J. Čihákovou. Nález je situován v místech (obr. 7: d), kde by se v případě návaznosti na hradní opevnění měla vyskytovat (a tedy již i projevit) otočka hradby směrem k severu. Tento jen předběžně publikovaný nález (Havrda – Podliska 2002) nápadně koresponduje s konstrukcí nejstaršího hlavního příčného tělesa hradního opevnění, včetně jeho dodatečného rozšíření. Sporé zmínky o chronologii zatím nevyloučily jeho příslušnost k shodné fázi fortifikačního systému. Pracovní vytížení kolegů v NPÚ Praha však zřejmě neumožní v dohledné době tento nález zásadního významu vyhodnotit podrobněji. Situace je komplikovanější o to, že výsledky dalších zcela nových (2004) a tedy dosud ani předběžně nezveřejněných výzkumů téhož pracoviště nasvědčují tomu, že v otázce struktury a rozsahu opevněné raně středověké pražské aglomerace a jejího vývoje můžeme očekávat ještě další překvapení. Řešení tohoto tématu klíčového pro genezi metropole českého státu – jejíž prvotní podoba dostává s novými výzkumy nečekaně zcela novou dimenzi – musíme tedy prozatím odsunout do budoucnosti.

V celistvosti není rekonstrukce pražské opevněné sídlení aglomerace a jejího bezprostředního sídelního zázemí dosud možná. Výsledky intenzivního výzkumu posledních 20. let a jejich rámcové vyhodnocení však představují nejpozději pro první dvě desetiletí 10. stol. Prahu v podobě kompaktní intenzivně sídelně využívané a funkčně členěné aglomerace, využívající ke své ochraně v maximální míře příhodné podmínky přírodního prostředí i rozlehlý a členitý fortifikační systém. Která z předložených hypotéz o podobě opevnění se nejvíce blížila skutečnosti, ukáže jistě budoucí výzkum, který bude možné již cílit na řadu dosud nezodpovězených otázek.

Stopy následného vývoje fortifikací pražské sídelní aglomerace jsou většinou do značné míry setřeny aktivitami mladších období a jeho rekonstrukce je otázkou nejen rychlosti postupu zpracování získaných pramenů, intenzity budoucího záchranného výzkumu a podmínek, za nichž probíhá, ale i šťastných náhod.

Text byl odevzdán redakci v r. 2004.

LITERATURA

Boháčová I.

- 1986 *Praha – Hrad, Slévárna 1982 [nálezná zpráva]*, ARÚ AV ČR čj. 4030/86.
 1988 *Praha – Hradčany, Salmovský palác [hlášení o výzkumu]*, ARÚ AV ČR čj. 3268/86.
 1996 *Nejstarší horizonty Severního traktu Pražského hradu a jejich keramický inventář*, [in:] *Stowiańszczyzna w Europie średniowiecznej*, t. 1, Wrocław, 215 - 325.
 1998 *K problematice výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu – Zur Problematik der Aussage von der stratigrafischen Entwicklung der Prager Burg*, „Archeologické rozhledy” 50, 672 -688.
 2001 *Pražský hrad a jeho nejstarší fortifikační systémy – Die Prager Burg und ihre ältesten Befestigungssysteme*, [in:] M. Ježek – J. Klápště, eds., „Mediaevalia archaeologica” 3, Praha, 179-301.

Boháčová I. (ed.)

- 2003 *Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku. – Stará Boleslav. Přemysled Stronghold in Middle Ages*, „Mediaevalia archaeologica” 5, Praha.

Boháčová I. – Čiháková J.

- 1994 *Gegenwärtigen Stand des Entwicklungsschemas der Prager frühmittelalterlichen Keramik aus den ältesten Entwicklungsphasen der Prager Burg und ihrem Suburbium auf den linken Moldau-Ufer*, [in:] Č. Staňa, hrsg., *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*, Brno, 170-179.

Boháčová I. – Frolík J.

- 1991 *Nové archeologické prameny a počátky Pražského hradu – Neue archäologische Quellen und die Anfänge der Prager Burg*, „Archeologické rozhledy” 43, 562-576.

Borkovský I.

- 1969 *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*, Praha.

Čiháková J.

- 1997 *Lokalita Praha 1 – Malá Strana, Tržiště čp. 259/III. Dílčí informace o výzkumu z hlediska pylových analýz*, [in:] *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi*, Praha, 120-129.
 1999 *Malá Strana od pravěku do vrcholného středověku*, [in:] P. Vlček, ed. a kol., *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha, 11-27.
 2001 *Raně středověké fortifikace na jižním okraji pražského levobřežního podhradí – Frühmittelalterliche Befestigung an der Südgrenze des prager Suburbiums (linkes Moldauufer)*, [in:] M. Ježek – J. Klápště, eds., „Mediaevalia archaeologica” 3, Praha, 29-135.

Čiháková J. – Dobrý J.

- 1999 *Dendrochronologie v pražském suburbii*, „Archeologie ve středních Čechách” 3, 337-352.

Čiháková J. – Zavřel J.

- 1997 *Ibráhímův text a archeologické poznání Malé Strany – Ibrahims Text und die archäologische Erforschung der Prager Kleinseite*, „Archaeologica Pragensia” 13, Praha, 93-103.

Čulíková V.

- 1998a *Výsledky analýzy rostlinných makrozbytků z lokality Praha 1 – Malá Strana, Tržiště čp. 259 (Hartigovský palác)*, „Archaeologica Pragensia” 14, 291-316.
- 1998b *Rostlinné makrozbytky z raně středověkých sedimentů na III. nádvoří Pražského hradu*, „Archaeologica Pragensia” 14, 329-341.
- 2001a *Rostlinné makrozbytky z lokality Praha 1 – Malá Strana, Malostranské nám. čp. 258/III (Lichtenštejnský palác) – Pflanzliche Makroreste der Lokalität Praha 1, Malostranské nám. Nr. 258/III (Palais Lichtenstein)*, [in:] M. Ježek – J. Klápště, eds., „Mediaevalia archaeologica” 3, Praha, 137-166.
- 2001b *Rostlinné makrozbytky z pěti středověkých lokalit při obvodu centrální části Pražského hradu – Pflanzliche Makroreste von 5 frühmittelalterlichen Lokalitäten aus dem Weichbild des Zentralteiles der Prager Burg*, [in:] M. Ježek – J. Klápště, eds., „Mediaevalia archaeologica” 3, Praha, 303-327.

Dvorská J. – Boháčová I.

- 1999 *Das historische Holz im Kontext der archäologischen Untersuchungen der Prager Burg*, [in:] L. Poláček – J. Dvorská, eds., *Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche Beiträge zur Talaue der March, Internationale Tagungen in Mikulčice 5*, Brno, 55-67.

Dobry J.

- 2001 *Zpráva o datování dřev z Pražského hradu [odborný posudek]*, ARÚ AV ČR čj. 826/01.

Frolík J.

- 1997 *Archeologický výzkum s tzv. Severním výběžku na Pražském hradě. Příspěvek k počátkům osídlení západního předhradí Pražského hradu*, „Archaeologica Pragensia” 13, 75-92.
- 2002 *Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na základě smlouvy č. 7023/01 na lokalitě Pražský hrad, Střední křídlo*, ARÚ AV ČR čj. 6029/02.

Havrda J. – Podliska J.

- 2002 *Předběžné výsledky archeologického výzkumu v Nerudově ulici čp. 249/III na Malé Straně*, [in:] P. Vaňous – Zd. Dragoun, eds., *Výroční zpráva 2002, Státní památkový ústav v hlavním městě Praze*, Praha, 89-97.

Herichová I.

- 1996 *Rekonstrukce původního reliéfu jižního svahu v centrální části Pražského hradu – The reconstructed relief of the southern slope in the central part of Prague Castle*, „Archaeologica Pragensia” 12, Praha, 339-345.

Hrdlička L.

- 1997 *K výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu – Zur Aussagenkraft der stratigraphischen Entwicklung der Prager Burg*, „Archeologické rozhledy” 49, 649-662.
- 2000a *K proměnám středověké Prahy*, [in:] *Prague. A Hub of European Culture. Symposium ICOMOS*, Praha, 48-53.
- 2000b *Centrum raně středověké Prahy*, [in:] *Wratislawia Antiqua 2. Centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa środkowa*, Wrocław, 191-214

Kovanda J. (et all.)

- 2001 *Neživá příroda Prahy a jejího okolí*, Praha.

Podliska J. – Havrda J. – Kolář M.

2003 *Dům čp. 249/III v Nerudově ulici na Malé Straně*, [in:] Zd. Dragoun, ed., *Staletá Praha 24. Archeologické výzkumy a stavebně historické průzkumy památek. Sborník Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v hlavním městě Praze*, Praha, 29-54.

Tomková K.

2000 *Archeologie a minulost*, [in:] P. Vlček, ed., *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*, Praha, 11-27.

Třeštlík D.

1997 *Počátky Přemyslovců*, Praha.

Zavřel J.

1997 *Výsledky výzkumu v Nerudově ulici čp. 236/III. K dynamice nejmladších geologických procesů na Malé Straně*, „*Archaeologica Pragensia*” 13, Praha, 105-115.

2001 *Geologie, morfologie a osídlování malostranské kotliny*, [in:] M. Ježek – J. Klápště, eds., „*Mediaevalia archaeologica*” 3, Praha, 7-27.

PRAGER BURG UND DIE KLEINSEITE IM FRÜHMITTELALTER UND DAS PROBLEM DER SYNCHRONISATION IHRER ENTWICKLUNG

ZUSAMMENFASSUNG

Bis heute fehlt uns eine synthetische Betrachtung der Untersuchungsergebnisse über die Entwicklung des frühmittelalterlichen Befestigungssystems von Prager Burg (Pražský hrad) und ihres Suburbiums, der Kleinseite (Malá Strana), die unabhängig von Boháčová (2001), bzw. Čiháková (2001) publiziert wurden. Wenn man jene Ergebnisse vergleicht würde, könnte man zum Schluss kommen, dass die Entwicklung der Kleinseite, im Vergleich mit jener der Akropole wesentlich dynamischer und progressiver war. Der Unterschied liegt jedoch in der unterschiedlichen Datierung der mittelburgzeitlichen Keramik aus der Prager Burg und aus der Kleinseite. Čiháková datiert die Kleinseitner Keramik auf 20 bis 30 Jahre früher. Das Problem liegt also in der Zuordnung der archäologischen Ereignisse zur absoluten Chronologie, die sich in beiden Fällen auf der dendrochronologischen Untersuchung der Hölzer aus archäologischen Schichten und der Interpretation dieser Schichten stützt (Čiháková-Dobry, Dvorská-Boháčová 1999). Die sogenannte „höhere Chronologie“, die für die Prager Burg gilt, wird die Tatsache unterstützt, dass keine Widersprüche zwischen den Ergebnissen der bisherigen archäologischen Untersuchungen der Prager Burg und Alt Bunzlau, eine frühmittelalterliche böhmische Burg (Boháčová 2003), sowie der historischen Interpretation der die Geschichte dieser Siedlungen betrachtenden Schriftquellen festzustellen sind.

Für die archäologische Erkenntnis der Entwicklung von Prag als eines Ganzen ist jedoch die Synchronisation der Wandlungen einzelner Teile der Prager Agglomeration von grundsätzlicher Bedeutung. Ein Vergleich der publizierten Keramiksequenzen, die mit der Entwicklung der Befestigungssysteme in beiden Teilen von Prag verbunden sind, lässt die Entwicklung der Prager Burg mit jenem ihres Suburbiums synchronisieren. Obwohl die archäologischen Daten unvollständig sind, erlauben sie festzustellen, dass zumindest die zwei ältesten Bauphasen des Befestigungssystems in den beiden Teilen Prags annähernd synchron verliefen. Den weiteren

Aufbau der Befestigung kann man wegen unzureichenden Untersuchungsergebnissen noch nicht verfolgen.

Zum Schluss wird unser heutiges (2004) Wissen über das frühmittelalterliche Prag in dessen ältesten Existenzphasen dargestellt. Die ersten Ergebnisse der intensiven Untersuchungen in den letzten 20 Jahren zeigen, dass Prag in den zwei ersten Dekaden des 10. Jahrhunderts eine dicht besiedelte und funktionell strukturierte Agglomeration war, die für ihre Verteidigung die günstigen Umweltbedingungen, sowie ein ausgedehntes und gegliedertes Befestigungssystem nutzte.